

Hidrogeološka dediščina ob Skadarskem jezeru

IZVLEČEK

Sistemi za oskrbo s pitno vodo so v veliki meri vplivali na razvoj kultur. Nekateri vodnjaki so se ohranili skozi dolga stoletja in nam danes pomagajo razumeti, kako so se razvijali koncepti vodnega vira in vodnega prava. Lep primer starejših vodnjakov leži na območju Velikega Ostrosa, na jugovzhodni črnogorski obali Skadarskega jezera. To so Vladimirjev vodnjak iz 11. stoletja in skupina 12 vodnjakov Boljevića, ki pričajo o nenavadnem običajnem vodnem pravu povezanem s preteklo organizacijo družbe v obliki bratstva.

Ključne besede: vodnjak, vodni vir, javno dobro, običajno pravo, Skadarsko jezero, Črna gora.

ABSTRACT

Drinking water supply systems have largely influenced the development of various cultures. Some wells have been preserved for centuries and help us today to understand how the concepts of water resource and water law have been developed. A nice example of older wells is located in the area of Veliki Ostros on the south-eastern Montenegro coast of Skadar Lake. These are Vladimir well from the 11th century and a group of 12 Boljević wells that testify to unusual customary water law related to the clan structure of the society in the past.

Key words: well, water resource, commons, customary law, Skadar lake, Montenegro.

Ob južni obali Skadarskega jezera

Skadarsko jezero je največje naravno jezero na Balkanu. Med seboj si ga delita Črna gora in Albanija. Poleg velike vodne površine je jezero pomembno tudi zaradi velike biotske raznovrstnosti, zato je območje v obeh državah razglašeno za naravni park in vpisano na listo pomembnih mokrišč Ramsarske konvencije. Poleg naravnih znamenitosti najdemo v okolici jezera številne kulturno zgodovinske spomenike in kraje s katerimi so povezane različne zgodbe o pomembnih zgodovinskih dogodkih.

Slika 2: Pogled na zakraselo območje med grebenom Rumije in Skadarskim jezerom (foto: Mihael Brenčič).

Če se iz Virpazarja, ki je turistični center črnogorske obale jezera, napotimo po panoramski cesti v smeri proti jugovzhodu, proti državni meji z Albanijo, potujemo po severnih obronkih planine Rumija (slika 2, 6). V osrednjem in zahodnem delu te poti se to območje v črnogorskem jeziku imenuje Skadarska Krajina ali krajše Krajina ter albansko Kraja. Sprva je asfaltirana cesta, ki teče po strmih pobočjih zelo ozka, nasproti vozeči vozili se lahko srečata le na nekaterih mestih. Pod nami se odpirajo čudoviti razgledi na jezero, njegove obale in priobalne otočke. Na pobočjih pod cesto opazujemo manjše vasi, nekatere so v celoti opuščene, druge še vedno žive, z obnovljenimi hišami. Bolje je poseljeno zlasti jugovzhodno območje Skadarskega jezera, kjer so v večini Albanci. Ob sončnem vremenu nas oko ponese tudi na severno obalo, kjer sledimo številnim naseljem na albanski strani jezera. V daljavi vidimo pogorje Prokletij in proti vzhodu ostale gorske

grebene hribovite Albanije. V zadnji tretjini naše poti nas cesta pripelje do največjega kraja v Krajini, to je do Velikega Ostrosa ali Ostrosi i Madh, kakršno je albansko ime kraja, saj v njem živijo le Albanci. Kraj sestavljajo številni manjši zaselki raztreseni po ravnini in okoliških gričih, za katere danes na topografskih kartah uporabljajo enotno ime. To je predel, ki je Črni gori pripadel po Berlinskem kongresu leta 1878.

Če smo se pred tem vozili po golem krasu, deluje okolica tega kraja kot zelena oaza. Presenetijo nas kostanjevi gaji (*Castanea sativa*) z mogočnimi drevesi, ki dajejo gosto senco. Debla dreves so razbrazdana in zvita, kar priča o njihovi visoki starosti. Med kostanji se tu in tam znajdejo tudi drevesa panonskega hrasta (*Quercus frainetto*), ki še dodatno okrepijo občutek gostih zelenih gajev. Nabiranje plodov kostanja je nekoč za te kraje predstavljalo pomembno ekonomsko dejavnost.

Ko se na koncu naselja proti prelazu Štegvaš že pričnemo vzpenjati proti državni meji z Albanijo, nas nenadoma presenetita dva smerokaza. Prvi, usmerjen proti severu, nas vodi do vodnjaka iz XI. stoletja, drugi proti jugu, pa nas vodi proti vodnjakom Boljevića. Dovolj, da se radovedni popotnik ustavi in prepriča o tem, zakaj so na celotni poti, dolgi 35 km od Virpazarja označeni prav ti vodnjaki. Druge znamenitosti na tem območju, ki je polno zgodovine in naravnih lepot, pa so videti, kot da ne bi obstajale.

Obe lokaciji sta vredni postanka in ogleda. Izjemna in zanimiva je njuna lega, popotnik ima občutek, kot da bi tam vladala posebna energija. Hkrati se nam ob obisku postavijo številna vprašanja, na katera seveda ne moremo podati dokončnih odgovorov, ker bi bile potrebne podrobnejše raziskave in analize. Kljub temu pa nekatere med njimi lahko vsaj nakažemo. Obe lokaciji vodnjakov nam odkrivata pe-

stro zgodovino in zanimivo mitologijo. Razlage, do katerih pridemo z analizo sicer zelo raztresenih podatkov, ki jih lahko najdemo le na svetovnem spletu, se izkažejo kot relevantne tudi v širšem pomenu in ne le za razlago krajevnih posebnosti. Več kot očitno je, da so z vodnjaki povezani posebni pravni običaji, ki so v preteklosti urejali oskrbo s pitno vodo, analiza videnega pa nam omogoča tudi vpogled v to, kako so v času nastanka vodnjakov razumeli pojavljanje podzemne vode.

Vladimirov vodnjak

Če želimo obiskati severni vodnjak, pustimo avto ob cesti in se po kolo-vozu, ki teče med dvema suhima zidovoma, odpravimo proti vodnjaku. Tega po nekaj deset metrih poti kmalu zagledamo pred seboj na travnati ravnini, prav tako obdani s suhim zidom. Današnja podoba vodnjaka prav nič ne kaže na to, da bi šlo za zelo star objekt. Pred nekaj leti so z betoniranjem vodnjak nestrokovno obnovili, s

tem pa je bila v veliki meri uničena pomembna kulturna dediščina (slika 3).

Vodnjak je v bližini ruševin samostana Prečista Krajinska, enega najstarejših srbskih samostanov. Samostan, ki je v pisnih virih prvič omenjen v letopisu popa Dukljanina iz druge polovice 12. stoletja, sta ustanovila zetski knez Jovan Vladimir (ok. 990-1016) in njegova žena Teodora Kosara. Kdaj natančno je bil samostan zgrajen, ni znano, glede na čas v katerem je živel njegov ustanovitelj pa verjetno po letu 1010. Domnevajo, da je v samostanu nastal tudi rokopis Marijinega evangelija, ki je napisan v glagolici starocerkvene slovanščine in vsebuje elemente srbskega jezika. Zato velja za najstarejše ohranjeno srbsko besedilo. Danes ga hrani Ruska nacionalna knjižnica v Sankt Peterburgu. Do 15. stoletja je bil samostan sedež Zetske metropolije, ruševina pa je že vsaj od 17. stoletja dalje. (Medmrežje 3, 2017)

V povezavi s samostanom in njegovim vodnjakom je ohranjenih nekaj legend. Makedonski kralj Samuel (958-1014), je kmalu po tem, ko je Jovan Vladimir za svojim očetom prevzel oblast v Duklji, tega premagal in podjarmil. Ujel ga je in v Prespi zaprl v ječo (Medmrežje 2, 2017). Kot znak dobrote in krščanskega usmiljenja je Samuelova hči Teodora Kosora v ječi obiskovala ujetnike, med katerimi je bil tudi Jovan Vladimir. Par se je med obiski zaljubil in Kosora je očeta prepričala, da je kneza izpustil ter dovolil poroko. A zakonska sreča je bila kratka. Po Samuelovi smrti je njegov naslednik Jovana Vladimira zvalil v Prespo, kjer so ga leta 1016 pred eno od tamkajšnjih cerkva obglavili. Kosora je moževе posmrtnе ostanke prenesla v samostan Prečastite Krajinske in se vanj zaprla. Jovan Vladimir je postal prvi srbski mučenec in svetnik. Njegove relikvije so kasneje iz samostana prenesli v Elbasan, od tam pa v Tirano, kjer so v pravoslavni cerkvi še danes. (Medmrežje 1, 2017; Medmrežje 2, 2017; Medmrežje 4, 2017) Po legendi je knez Jovan Vladimir dal leta 1001 izkopati vodnjak. Izkopali so ga na mestu, kjer je knezov konj s kopitom zagrebel v tla (Medmrežje 1, 2017). Da je izkop vodnjaka naročil Jovan Vladimir verjetno drži, letnica izgradnje vodnjaka pa je rezultat izoblikovanega mita, saj je številka vezana na simetrijo števka.

V virih, ki so na voljo, ima vodnjak različna imena. Po nekaterih navedbah gre za Stari vodnjak v Ostrosu (Stari bunar), po drugih za Krajinski vodnjak (Krajinski bunar), tretji ga imenujejo Vladimirjev vodnjak

Slika 3: Vladimirov vodnjak ali Stari vodnjak v bližini samostana Prečastite Krajinske vzhodno od Velikega Ostrosa ob Skadarskem jezeru (foto: Mihael Brenčič).

(*Vladimirov bunar*). Njegova globina je 12 m (Kraja, 2017; Madžurić, 2017), gladina podzemne vode pa je precej višje od njegovega dna, okoli 6 - 8 m pod površjem. Premer vodnjaka je 2 m, debelina njegovega venca, ki je na notranji strani ojačan z železnim obročem je 0,25 m. Vodnjak je odprt, v njem s površja ni videti nobene opreme, čeprav naj bi ga še danes uporabljali za oskrbo z vodo. Vodnjaška ploščad ima v osrednjem delu krožne ploščadi premer 12 m in je z vseh strani obdana z zidci. Južni zidec v obliki dveh velikih stopnic je visok 1,8 m, na drugih straneh krožne ploščadi pa so prisotni nižji zidci. Ti so prav tako oblikovani kot dvojna stopnica, njihova višina ne presega 0,4 m in širina ne 1,2 m. Zidci so bili namenjeni odlaganju različnih predmetov in sedenju. Med zidci sta prisotna dva prehoda, ki sta bila nekoč verjetno zaprta z vrati, da živina ni prehajala v notranjost kroga. Originalna zidava iz neoblikovanega kamena je vidna le še v zidu na južni strani, med tem ko je povsod drugod prvotna konstrukcija vodnjaka prekrita z betonsko oblogo.

Vodnjaki Boljevića

Ko se od Vladimirovega vodnjaka vrnemo na glavno cesto, jo prečkamo in se usmerimo proti jugu. Najbolje je, da uporabimo za nadaljevanje poti avtomobil. Po ozki asfaltni cesti se strmo vzpnemo v hrib mimo džamije in pokopališča, ki ležita na zahodni strani. Uberemo pot, ki nas pelje stran od naselja. Asfaltirana pot nas vodi skozi kostanjeve gaje, pri razcepkih potujemo ves čas proti vzhodu. Po 1,6 km vožnje in okoli 150 m vzpona (Popović, 2017) prispemo na uravna-

Slika 4: Kostanjev gaj nad vasjo Veliki Ostros z lokvijo in vodnjaki Boljevića v zaledju – pogled proti vzhodu (foto: Mihael Brenčič).

vo, kjer pred seboj zagledamo skupino vodnjakov in večjo vrtačo z vodo v dnu (slika 4). Navzgor se planjava nadaljuje v apnenčev greben, proti jugovzhodu pa je odprta in se proti Rumiji nadaljuje v nasade kostanja ter pašnike.

Vodnjaki nosijo skupno ime Vodnjaki Boljevića (*Bunari Boljevića* ali po albansko *Ublat e Bolajve*) po istoimenskem zaselku Boljevići nad Velikim Ostrosom. Ime naj bi dobili po bratstvu Boljevićev, ki živijo v zaselku pod vodnjaki. Do izdelave svojega vodnjaka so imeli pravico tudi drugi zaselki, ki so bili prav tako vezani na posamezna bratstva. Kot lahko sklepamo, so druga bratstva svoje vodnjake zgradila na parcelah, ki so jim jih dodelili Boljevići. Nekatera od imen bratstev so znana; Čurovići, Berjaševići, Tafaj in Čobej. Posamezno, zlasti

premožnejše bratstvo, je lahko imelo tudi več vodnjakov, nekaj vodnjakov pa naj bi bilo zgrajeno tudi v dobrodelne namene. (Kraja, 2017) Kakšna je današnja funkcija vodnjakov je težko ugotoviti. Eni so očitno opuščeni, medtem ko iz drugih občasno še zajemajo vodo.

Vodnjaki ležijo ob nekdanji karavanski poti, ki je vodila z juga prek grebena Rumije do Velikega Ostrosa. Ta pot je bila nekoč edina povezava Krajine s Črnogorskim primorjem. Današnja asfaltna cesta med Virpazarjem in Velikim Ostrosom so šele po drugi svetovni vojni zgradile mladinske delovne brigade in Jugoslovanska ljudska armada. Tudi vodnjaki Boljevića naj bi bili zelo stari, zato jih v nekaterih zapisih imenujejo tudi antični vodnjaki. Zadnji vodnjak so zgradili leta 1920, pred tem pa so posamezne

vodnjake gradili v časovnem razmaku deset ali več let. Najstarejši vodnjaki naj ne bi presegali starosti sto sedemdeset let. (Kraja, 2017)

Tudi v povezavi z izgradnjo teh vodnjakov so ohranjene posamezne legende in verovanja. Nekoč je mladenič, ki je popotoval po karavanski poti, pod kostanji nad zaselkom Boljevići uzrl prelepo mladenko, v katero se je v trenutku zaljubil. Starše je zaprosil za njeno roko, a so mu ti prošnjo zavrnil. Po albanskih običajih si je moral za ženitev goden mladenič dekle šele priboriti z junaškim dejanjem ali s posebno spretnostjo. Tako se je mladi snubec odločil, da izkoplje enako globok vodnjak kot

je Vladimirjev v dolini. Ves dan je kopal in na večer prišel do globine desetih metrov. Toda, ko se je naslednji dan vrnil, je bil vodnjak zarušen. Ponovno se je lotil kopanja in vnovič je zvečer prišel le do globine desetih metrov. In tako iz dneva v dan, vodnjak je bil vsakokrat, ko se je zjutraj vrnil, zarušen. Vsako noč so mu ga porušile vile, ki so nasprotovale njegovi možitvi. Tako je spoznal, da ne bo nikoli dosegel enake globine, kot jo ima Vladimirjev vodnjak. Nenadoma pa ga je prešinila ideja, izkopal bo več plitvih vodnjakov. Izkopal jih bo dvanajst, ker je to globina Vladimirjevega vodnjaka. Ko je dokončal svoje delo, staršem ni preostalo drugega, kot da so mu dovolili poroko. V za-

konu se mu je rodilo dvanajst otrok. Ti so ustanovili dvanajst bratstev, ki jim danes pripadajo posamezni vodnjaki. Voda iz vodnjakov naj bi bila tudi blagoslovljena. Tistemu, ki jo pije, prinaša srečo in zdravo potomstvo. V Krajini mladoporočencem ob poroki kot zdravico ponudijo hladno vodo iz teh vodnjakov. (Kraja, 2017; Madžurić, 2017) Pripoved o nastanku vodnjakov je nekoliko prirejena današnjim namenom, saj je malo verjetno, da bi ob njenem nastanku meritvam globin vodnjakov dajali pomen, še manj verjetno pa je, da bi nastala v času uporabe metričnega sistema mer.

Na uravnavi je neenakomerno porazdeljeno dvanajst vodnjakov. Voda v

Slika 5: Različne oblike Vodnjakov Boljevića (foto: Mihael Brenčič).

njih je na globini okoli 2 m, odvisno od lege vodnjaka. Vodnjaki se med seboj razlikujejo tako po obliki vodnjaških vencev, kot po vodnjaškem jašku in ureditvi neposredne okolice vodnjakov. Vse to nam dokazuje, da posamezni vodnjaki niso bili zgrajeni istočasno in da so jih gradili različni ljudje. Prav tako to dokazuje, da v času gradnje ni bila uveljavljena enotna oblika vodnjaka. Razdalje med vodnjaki so različne, od nekaj metrov pa do več deset metrov. Pri posameznih vodnjakih imamo najpogosteje opraviti z vodnjaškim vencem visokim do 0,8 m in širokim od 0,1 do 0,2 m. Notranji premer oboda vodnjaka je največkrat nekaj več kot meter. Material iz katerega so narejeni vodnjaški venci je različen. Pri vodnjakih, ki dajejo videz najstarejših, so zidovi vencev zgrajeni iz okoliških blokov apnenca, ki so jih za namene oblikovanja še dodatno razbili. (slika 5) Ponekod je venec vodnjaka v zgornjem delu nekoliko razširjen. Pri nekaterih vodnjakih so bloki kamenja iz katerega je sezidan zid venca klesani, najbolj izrazit primer pa je vodnjak, ki je sestavljen iz klesanih polobročev, ki so jih nato samo naložili drug nad drugega. Pri enem od vodnjakov imamo opraviti samo s širokim izkopom, ki je koncentrično založen s kamenjem. Zidovje vencev mlajših vodnjakov je obdelano s cementom, tako kot v primeru njihove neposredne okolice. Okolica večine vodnjakov je utrjena in nagnjena v smeri od glavne osi vodnjaka. Utrditev okolice je bila prvotno izvedena iz nevezanega lomljenega kamenja razvrščenega v koncentričnih krogih, kasneje so to kamenje pri nekaterih vodnjakih za-

lili s cementom. Nekaj vodnjakov je dvignjenih, drugi so v ravnini terena. Zlasti vodnjaki, ki so postavljeni v smeri manjše brežine usmerjene proti jugu, imajo postavljen na južni ali jugovzhodni strani manjši zidec, ki je sestavljen iz posameznih blokov kamenja. Večina vodnjakov ima navpične jaške, ki so enako široki kot ustje vodnjaka. Pri nekaterih vodnjakih se jašek navzdol širi, ali pa jaška skorajda ni in spodnji del deluje kot cisterna. Danes so vodnjaki odprti, le na enem, ki je še v uporabi, je nameščen pločevinast pokrov. Razen na slednjem, ki je ograjen tudi z verigo, na drugih vodnjakih ni videti nobenega mehanizma, ki bi se uporabljal za dvigovanje veder za zajem vode.

Na robu uravnave je tudi elipsasto oblikovana vrtača v dnu katere se zadržuje voda. To vrtačo so uporabljali kot lokev za napajanje živine. Po črnogorsko je poimenovana Lokva, po albansko pa Ljera (Kraja, 2017). Dno in pobočja vrtače so močno preoblikovani. Proti jugu je brežina vrtače podprta z dvema okoli meter visokima suhima zidovoma, v katerih so naloženi neoblikovani bloki apnenčevega kamenja. Spodnji zid se na robovih polkrožno zaključuje, zgornji zid pa je potegnjen v ravni črti in sega vzdolž celotne poglobitve v izravnavi. Oblika te vrtače priča, da so okolico, kjer so postavljeni vodnjaki, umetno izravnali (slika 7).

Območje vodnjakov je imelo v preteklosti širšo funkcijo. Poleg zajema vode za pitje so tukaj napajali še živino, ženske iz vasi pa so prihajale sem prati perilo. V okolici je vidnih

še nekaj klesanih kamnitih korit, v katera so pretakali vodo iz vodnjakov in večjih ploščatih kamnov, na katerih so ženske tolkle perilo. Ker je vodnjakov več, so se ob teh opravih ljudje nedvomno srečevali med seboj, to pa pomeni, da je imelo celotno območje vodnjakov tudi socialno funkcijo. Med gospodinjstvi opravili so se med seboj srečevale ženske iz različnih bratstev, ob napajanju živine pa tudi otroci in moški.

Podobno skupino desetih vodnjakov ima tudi zaselek Livari (Jasna, 2017), ki leži nekoliko zahodneje, in je prav tako na severnih obronkih Rumije. Verjetno bi podobno razdelitev vodnjakov opazili še v kakšni drugi vasi na širšem območju v kateri živijo Albanci. Takšna porazdelitev vodnjakov kaže na svojevrstno razumevanje koncepta vodnega vira in pravice dostopa do pitne vode.

Nastanek in izgradnja vodnjakov

Pri analizi starejših vodnjakov in drugih sistemov za oskrbo s pitno vodo se nam vedno zastavi vprašanje, kakšna so bila izhodišča za izdelavo zajetja na lokaciji na kateri je izvedeno. Prav tako nas zanima, kakšne so naravne danosti, do katerih je pripeljala izvedba vodnjaka. Če si želimo razjasniti naravne danosti za izdelavo vodnjakov na obravnavanem območju, si moramo najprej ogledati geološke razmere.

Jugovzhodni del Črne gore tvori sistem velikih Dinarskih regionalnih naravnih pokrovov, ki se nadaljujejo tako v smeri proti severu na Hrvaško, kot tudi proti jugu v Albanijo.

Potek grebena pogorja Rumije v dinarski smeri SZ - JV je vezan na obsežen in jasno izražen regionalni nariv severne Dalmatinske cone na južno Budva Cukali cono (Salopek, 1971; Marović, 2001). Slednjo sestavlja pestra skladovnica kamnin od karbonskih plasti pa vse do krede, v kateri nastopajo tako klastični, kot karbonatni razvoji kamnin. Njihova medsebojna lega je zelo zapletena in rezultat številnih tektonskih faz. Litološka zgradba in tektonika severne Dalmatinske cone sta enostavnejši. V njej opazujemo za Dinarsko karbonatno platformo običajen razvoj. Na severnih pobočjih Rumije in južno od Skadarskega jezera se pojavljajo zgornjetriasni karbonati, ki se navzgor nadaljujejo v celotno sekvenco jurskih karbonatov (Marović, 2001). To

je tudi vzrok zakaj na tem območju opazujemo izrazito kraško pokrajino, razvito na strmih pobočjih. Prevladujejo predvsem polkrožne vzpetine v obliki humov, vrtače so prisotne, a je njihova pogostost manjša. Prevladujoča smer slemenitve karbonatnih plasti je vzporedna narivni ploskvi in s tem grebenu Rumije. Kredne plasti so na širšem območju ohranjene le v posameznih krpah. Spodnja kreda je razvita v klastičnem razvoju laporovcev in rožencev (Marović, 2001). Slednji so verjetno vzrok za obsežne kostenjeve gaje v okolici Velikega Ostrosa, ki tvorijo pravo oazo sredi kraške pokrajine. Kostenj dobro uspeva predvsem na kisljih tleh (slika 8).

Za natančnejšo opredelitev lege vodnjakov bi potrebovali podrobnejšo

geološko karto ali pa bi morali izvesti podrobno geološko kartiranje. Ker nam ti podatki niso na razpolago, lahko lego vodnjakov in hidrogeološke razmere v katerih so zgrajeni interpretiramo le na podlagi poznavanja regionalnih hidrogeoloških razmer in na podlagi analogije s podobnimi hidrogeološkimi razmerami. Pri interpretaciji pojavljanja podzemne vode lahko izhajamo le iz opazovanj lokalne geomorfologije. V primeru obeh lokacij se je potrebno zavedati, da gre za slabo izdatne vodonosne strukture, ki omogočajo le osnovno oskrbo s pitno vodo. Da gre za zelo slabo izdatnost, zlasti v primeru vodnjakov Boljeviča, dokazuje to, da so imela posamezna bratstva tudi po dva vodnjaka, iz česar sledi, da posamezen vodnjak ni zagotavljal dovolj vode.

Slika 6: Pogled na Skadarsko jezero in območje Velikega Ostrosa s prelaza Štegvaš (foto: Mihael Brenčič).

Obe lokaciji vodnjakov sta na izravnavi. Neposredno okolico Vladimirjevega vodnjaka tvorijo travniki, ki so bili nekoč obdelani. Iz neposredne lege vodnjaka ni mogoče ugotoviti, kaj so vzroki, da so ga graditelji postavili prav na tem mestu. Nekaj deset metrov stran se pojavljajo izdanki jurskih karbonatov. Neposredno okolico vodnjaka predstavljajo sedimenti. Tla so nekoliko zaglinjena. Pod tlemi je verjetno prisotno zaporedje različnih drobnozrnatih sedimentov. Pri tem gre predvsem za drobna zrna, ki ne presegajo velikosti peska. Filtrski del vodnjaka je verjetno izdelan v predelu, kjer po zrnavosti prevladujejo peski.

Če hidrogeološke razmere na območju Vladimirjevega vodnjaka interpretiramo le na podlagi najverjetnejše analogije, so nam razmere na območju vodnjakov Boljevića razumljivejše. V vrtači na robu izravnave imamo opraviti z izdankom podzemne vode, ki jo glede na relativno visoko lego nad dolino opredelimo kot visečo podzemno vodo. Neposredno zaledje izravnave predstavljajo zakraseli jurski apnenci, ki se v smeri proti jugu strmo vzpenjajo proti glavnemu grebenu Rumije. Severneje na zakrasele jurske plasti nalegajo klastične kredne plasti. Območje izravnave na kateri ležijo vodnjaki Boljevića predstavlja kontakt med jurskimi in krednimi plastmi. Na krednih plasteh se je razvila debela preperina s prevladujočo glineno komponento. Tla na preperini predstavljajo hidrogeološko bariero za podzemno vodo, ki doteka z juga, z območja krasa.

Slika 7: Južna skupina Vodnjakov Boljevića s kostanjevim gajem v ozadju (foto: Mihael Brenčič).

Podzemna voda izdanja v dnu vrtače. Govorimo lahko tudi o vodokazni vrtači. Voda na dnu vrtače predstavlja primarni izdank podzemne vode. Ker so brežine vrtače vidno spremenjene in utrjene, sklepamo, da so v preteklosti vrtačo nekoliko razširili in poglobili. Na ta način so ustvarili kal. Višina vode ne presega 0,3 m, vodna površina je le nekaj kvadratnih metrov. Ta izdank so prvotno uporabljali tako za napajanje živine, kot za oskrbo s pitno vodo in z vodo povezana opravila. Glede na velikost izdanka, je bilo te vode za različne rabe premalo, tako raznolika raba pa tudi higiensko ni bila ustrezna, zato je to najverjetneje spodbudilo k izkopu vodnjakov v zaledju.

V navezavi na izkop večjega števila vodnjakov v zaledju vodokazne vrtače se zastavlja tudi alternativna hipoteza o njihovem nastanku. Ker je zgrajeno več vodnjakov, ki pripadajo različnim bratstvom, je možno, da je bila kal v lasti le enega bratstva, ki je dostop do

vode preprečeval drugim bratstvom, zato so si ti v zaledju izdelali svoje vodnjake. Takšna razlaga in nesporno dejstvo, da imamo na relativno ozkem območju opraviti z več vodnjaki, ki so last različnih pravnih subjektov, nas napeljuje na to, da je tak način oskrbe s pitno vodo vezan na zelo posebne običaje in pravila. Ta kažejo svojevrstno razumevanje pojavljanja vode v prostoru in razumevanje vodnega vira.

Običajno vodno pravo

Način izvedbe vodnjakov in njihova lega nakazuje, da so tako izdelani predvsem zaradi specifičnih pravnih pravil ali običajev, ki urejajo dostop do pitne vode in vode za drugo rabo. Postavimo lahko hipotezo, da je dvanajst raznolikih vodnjakov Boljevića izdelanih zaradi narave običajnega vodnega prava, ki je veljalo na tem območju. V povezavi s to hipotezo lahko primerjamo med seboj tudi način izdelave Vladimirjevega vodnjaka in vodnjakov Boljevića. Tudi ta primerjava kaže različno običajno pravno prakso.

Dvanajst vodnjakov Boljevića, ki so v lasti različnih bratstev in so grajeni na različne načine dokazuje, da v tem primeru dostop do pitne vode in raba vode za druge namene nista javno dobro. V tem primeru pitna voda ni dostopna vsakomur in je ne sme uporabljati za svoje potrebe. Voda iz posameznega vodnjaka ali iz skupine vodnjakov je dostopna le članom bratstva, drugim pa le v toliko, če mu dostop do vode dovolijo člani tega bratstva. Voda je tako skupno dobro posameznega bratstva, ne pa tudi javno dobro kot univerzalna pravica, ki zagotavlja, da je voda dostopna vsakomur za lastno rabo in pod neomejenimi pogoji. Vodnjaki Boljevića so postavljeni na relativno omejenem območju, ki ga s hidrogeološkega vidika opredelimo kot enotno območje enega vodnega vira ali ene vodonosne strukture, ki napaja kal. Zaradi tega zajemanje vode iz enega vodnjaka glede na relativno veliko bližino med njimi vpliva na zajemanje vode iz drugega vodnjaka, pretirana raba iz enega vodnjaka, vpliva tudi na sosednje vodnjake. Tako bi narava vodnega vira, ki ga zajemajo vodnjaki Boljevića, narekovala izdelavo enega skupnega kakovostno izdelanega vodnjaka, čemur pa ni tako. To kaže, da vodni vir ni obravnavan kot enoten, temveč kot več virov, na vsakem od teh je soudeleženo vsako od bratstev. Pitna voda je skupno dobro in ne javno dobro, ne pripada komorkoli, ampak le članom skupnosti. Ljudje, ki niso člani te skupnosti nimajo a priori dostopa do te vode. Pri tem pa se je potrebno zavedati, da je takšna razdelitev vodnjakov s katero imamo opraviti v Boljevićih možna le v posebnih hidrogeoloških razmerah.

Slika 8: Pogled na Vodnjake Boljevića iz kostanjevega gaja (foto: Mihael Brenčič).

Podrobnejša analiza vzrokov za takšno razdelitev vodnega vira in izvedbo večjega števila vodnjakov na območju Boljevićev presega namen članka. Domnevamo lahko, da se takšna raba vode navezuje na običajno pravo družbe, ki temelji na organizaciji v obliki bratstva, to je tam, kjer so bratstva samostojni subjekti družbe, ki hkrati ščitijo in podrejajo posameznega člana tega bratstva. Širše območje severne Albanije in Črne gore, na katerem so vodnjaki Boljevića, je bilo v preteklost podvrženo običajnemu pravu plemenskih skupnosti. Najbolj znan primer tega prava je Kanuni i Lekë Dukagjinit zbirka pravnih predpisov (Medmrežje 6, 2017), ki jih je v 15. stoletju zbral in dopolnil albanski plemič Lekë Dukagjini (Medmrežje 5, 2017). V okviru te zbirke je v poglavju o domu, živini in lastnini obravnavana tudi pitna voda. Podrobnejša analiza teh predpisov bi nam verjetno odkrila globlje vzroke za naravo zajema vodnih virov, s katero imamo opraviti na severnem obrobju Rumije.

Oglejmo si še primerjavo med Vladimirjevim vodnjakom in vodnjaki Boljevića. Konstrukcija Vladimirjevega vodnjaka je relativno velika in omogoča uporabo vode večjemu številu ljudi. Prav tako so do njega speljali široko kolovozno pot, ki je bila namenjena udobnemu transportu. Primarno je bil vodnjak izdelan za namene samostana Prečastita Krajinska, vendar njegova oblika in lega pričata, da je bil najmenjen tudi širši populaciji in ne le zasebni rabi. To pomeni, da je v tem primeru voda in oskrba z njo razumljena kot javno dobro z neomejenim dostopom. Če sprejmemo razlage, da je dal vodnjak postaviti in izkopati knez Jovan Vladimir, je investicijo izgradnje vodnjaka prevzel vladar kot nosilec oblasti in s tem tudi zagovornik javnih interesov. Zato je bil izdelan vodnjak, ki je glede na svojo funkcionalno naravo dostopen širši skupnosti in ne le posameznikom. V kolikor zasnova vodnjaka izvira iz XI. stoletja, nam to kaže tudi drugačno običajno vodno pravo kot v primeru

vodnjakov Boljevića. V primeru Vladimirovega vodnjaka imamo opraviti z vodo in vodnim virom, ki sta razumljena kot javno dobro.

Relativna bližina vodnjakov Boljevića in Vladimirjevega vodnjaka nam kažejo, da so na tem območju v preteklosti obstajali različni koncepti običajnega vodnega prava. Vladimirjev vodnjak je vezan na drugačno običajno pravo kot vodnjaki Boljevića. V prvem primeru je pitna voda javno dobro, v drugem primeru je pitna voda le skupno dobro. Če med seboj primerjamo čas nastanka obeh sistemov za oskrbo s pitno vodo lahko sklepamo, da se je koncept skupnega dobra vzpostavil šele kasneje.

Sklep

Širše območje Skadarskega jezera še vedno skriva številne zanimivosti, ki so širši, tudi znanstveni javnosti, zelo slabo znane. To velja tako za naravne

pojave, kot za kulturno zgodovinske značilnosti tega območja. Med zanimivosti jugovzhodne obale Skadarskega jezera, v katerih sta združena tako naravovarstveni vidik kot tudi kulturnozgodovinski pomen, sodijo tudi vodnjaki Boljevića in Vladimirjev vodnjak v Velikem Ostrosu. Čeprav se zdi, da je dostop do pitne vode univerzalna in neodtujljiva pravica iz geometrije in prostorske lege vodnjakov Boljevića izhaja, da temu na južnem območju Skadarskega jezera ni bilo vedno tako. Vodnjaki predstavljajo način izkoriščanja vodnega vira, ki je za območje Osrednje Evrope in večjega dela zahodnega Balkana neznan, v literaturi ne zasledimo ustreznih objav, ki bi obravnavale takšne primere. Z informacijami o objektih v Velikem Ostrosu si lahko pomagamo le s skopimi objavami na svetovnem spletu.

Vodnjaki na območju Velikega Ostrosa nam nudijo širši vpogled v načine

rabe pitne vode odvisno od lastništva vode in glede na odnos med vodo kot javnim in skupnim dobrim. Naša interpretacija nakazuje, da te značilnosti izhajajo iz običajnega prava povezanega s plemensko organiziranostjo družbe. V bodoče nam lahko analiza takšnih primerov pomaga izostriti razumevanje pojmov javnega dobrega, skupnega dobrega in zasebne lastnine na področju vodnih virov. Nenazadnje so vprašanja dostopa do pitne vode in vodnih virov kot javnega dobra še vedno zelo aktualna, tudi v Sloveniji.

Hidrogeološka in kulturna dediščina na območju južne obale Skadarskega jezera si zasluži večjo pozornost, tako s splošnega izobraževalnega vidika, kot tudi s stališča znanstvene analize in interpretacije. Vodnjaki Boljevića in Vladimirjev vodnjak so tudi turistična zanimivost, ki omogoča različne interpretacije in zato si del obal Skadarskega jezera si zagotovo zasluži obisk.

Viri in literatura

1. Jasna, 2017: Kroz Šestane i Krajino do Valdanosa. Medmrežje: <http://jasninaiputovanja.me/2017/06/25/kroz-sestane-i-krajino-do-valdanosa> (24.12.2017)
2. Kraja, N., 2017: Ledeni bunari Ostrosa: Stvarnost, legenda i istorija. Medmrežje: <https://jedro.me/obale/1040-ledeni-bunari-ostrosa-stvarnost-legenda-i-istorija> (24.12.2017)
3. Madžurić, Z., 2017: Bunari Boljevića. Medmrežje: <https://jedro.me/obale/1308-foto-bunari-boljevica> (24.12.2017)
4. Marović, M., 2001: Geologija Jugoslavije. Univerzitet u Beogradu, Rudarsko geološki fakultet, Beograd, 214 str.
5. Popović, P., 2017: Ostros - Antički bunari, pješačka staza. Medmrežje: <https://medium.com/vrhovi-crne-gore/ostros-antički-bunari-pješačka-staza-74a384d9a4cf> (24.12.2017)
6. Sikošek, B., 1971: Tolmač geološke karte SFR Jugoslavije 1:500.000. Zvezni geološki zavod, Beograd, 56 str.
7. Medmrežje 1: <http://www.studio-md2.com/magazin/?p=38014> (24.12.2017)
8. Medmrežje 2: https://sr.wikipedia.org/sr-el/Јован_Владимир (24.12.2017)
9. Medmrežje 3: https://sr.wikipedia.org/sr-el/Манастир_Острос (24.12.2017)
10. Medmrežje 4: https://sr.wikipedia.org/sr-el/Теодора_Косара (24.12.2017)
11. Medmrežje 5: https://en.wikipedia.org/wiki/Lekë_Dukagjini (24.12.2017)
12. Medmrežje 6: [https://en.wikipedia.org/wiki/Kanun_\(Albania\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Kanun_(Albania)) (24.12.2017)